

Törteli Telek Márta

A MI NYELVÜNK

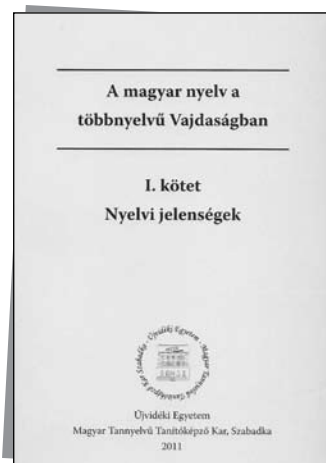
Our Language

A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban I. Nyelvi jelenségek. Szerkesztette Bene Annamária. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, 2011

Az Újvidéki Egyetem szabadkai székhelyű Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karának első tudományos projektuma *A magyar nyelv a Vajdaságban*, a korszerű európai régiómodellben címet viseli. A projektum vezetője, Silling István egyetemi tanár szerint a kutatók elsődleges feladatuknak érzik, hogy kiderítsék: ebben az európai régióban használt magyar nyelv mennyire tesz eleget egy kommunikációs eszköztől elvárt kívánalmaknak, mennyire szolgálja a többszintű nyelvi kreativitás lehetőségeit, a fonikus és a nonverbális jelek együtthatásának eredményes megvalósulását.

Bene Annamária az elsőként megjelent kötetben a magyar nyelvtudomány egyik nagy adósságával foglalkozik, ami nem más, mint a visszaható igék megfelelő osztályozásának elvégzése. Tanulmányában rámutat, hogy „a magyar igazi visszaható igék nem egy külön osztály képviselői, hanem a tranzitív igeosztály részei”. Igaziaknak csak azokat a visszaható igéket tekinti, amelyek felbonthatók tranzitív ige+magát visszaható névmási tárgy szerkezetre. Ugyan-ez a megállapítás érvényes a kölcsönös igékre is. A kölcsönös igék elemzése során megállapítja, hogy ugyanúgy tranzitív igéből képződnek, mint ahogyan az igazi visszaható igék. „A különbség közöttük az, hogy a kölcsönös igék testes argumentuma kételemű halmaz, melynek mindkét eleme agensi és patiensis tematikus szereppel egyaránt bír.”

A Vajdasághoz tartozó Bácska északnyugati peremén található, közigazgatásilag Zomborhoz tartozó három faluban, Regőcén, Őrszálláson és Nemesmiliticsen hajdan szép számban éltek magyarok, bár sosem ők alkották a többséget: korábban a németek voltak többen, a II. világ-

háború után pedig a szerbek száma növekedett erőteljesen. Silling István felhívja figyelmünket, hogy a három vizsgált településre a magyarok nem szervezeten érkeztek, mint a telepes németek, hanem a szomszédos falvakból vándoroltak be a történelem folyamán. „Itt mindig nemzetiségileg heterogén közösségekben éltek, s a környező települések sem voltak tisztán magyar nyelvűek, azaz a nyelvi interferencia településen belül és azon kívül is mindig éreztette hatását. Így a falvainkra jellemző magyar nyelvhasználat, magyar nyelvjárás sem lett teljesen egységes, azonban az itt eltöltött harmadfélszáz esztendő alatt kialakult, egy-egy településen belül, az egységesülő magyar nyelvjárás.” Ezt a nyelvi állapotot mára már ismét bomlásában hallhatjuk, mert a magyar lakosság alacsony lélekszáma nem teszi lehetővé lépten-nyomon a magyar nyelvhasználatot.

A tanulmány szerzője rámutat a nyelvjárási sajátosságokra a magánhangzók és mássalhangzók rendszerét tekintetbe véve, majd pedig az alaktani és szintaktikai jellemzőket veszi górcső alá. Dolgozatát a fonetikus formában lejegyzett (szám szerint hét) nyelvjárási szövegmutatvány színesíti és teszi hitelessé. Az élőnyelvi szövegekben megfigyelhetjük a tájnyelvi sajátosságokat, a nyelvjárási jelenségek nyomtatásban történő visszaadását.

Dragana Francišković szerint kétnyelvű környezetünk, a kultúrák érintkezése oktatási rendszerünk számára kihívást jelent. A korszerű társadalomban a tanító szerepe változik a tanítás-tanulás folyamatában. Az interkulturális oktatás és nevelés során a pedagógus moderátorra válik, aki az egyes kultúrák kitűnő ismerője kell legyen. Az ilyen jellegű környezetben elengedhetetlen a tanító/tanár magas szintű nyelvi (lexikai, grammatikai, szemantikai, fonológiai stb.) és szociolingvisztikai kompetenciája. Ugyanakkor a pragmatikai kompetencia is alapvető fontosságú az adott milióban. A korszerű, mai nyelvtanulás alapjává a funkcionális grammatika válik. Ezáltal az oktatás (tartalmilag és módszertanilag) összhangba kerül a tanulók tényleges szükségleteivel.

Horváth Futó Hargita megállapítja, hogy a nyelvnek az egyik elsődleges feladata az anyanyelvi kommunikáció, amelyben fontos szerep jut az egyén aktív és passzív szókinésének. Kutatásában arra keresi a választ, kihat-e a gyermek egyéni (aktív és passzív) szókinésére az, hogy a Vajdaságban a tömb-, szórvány- vagy a szigetmagyarságban él, milyen a városiak és a falusiak nyelvhasználata, befolyásolja-e a szókinészet a szülők szocio-ökonómiai státusa, az iskola tannyelve és az olvasási szokások. A kérdésekre a választ az általános iskolás korú gyermekek egyéni szókinését felmérő vizsgálat eredménye adja. A felmérés reprezentatív mintán tizenegy – különféle kétnyelvűségi helyzetben levő – vajdasági településen történt. A szókinészet adatainak feldolgozása lehetővé tette az eredmények egyes települések közötti egzakt összehasonlítását.

Grabovac Beáta a kétnyelvűség pszicholingvisztikai vonásairól ír. A pszichológiában az alapvető érzelmek kutatás mellett egy újonnan megjelent té-

makör a kétnyelvű és többnyelvű személyek érzelmi világát vizsgálja. Néhány lényeges kérdést vet fel: Vajon a kétnyelvűek egy egységes érzelmi rendszerrel rendelkeznek vagy két különbözővel? Ha a kétnyelvűek különböző érzelmi rendszerekkel gazdálkodnak, vajon ezek teljesen elszigetelődnek-e egymástól vagy pedig átfedések vannak közöttük? Mennyire függetlenek vagy mennyire állnak egymással kölcsönhatásban?

Az érzelmek mérésének komplex voltát figyelembe véve, a dolgozatból két olyan módszert ismerhetünk meg, amelyek a kétnyelvűek érzelmi működésének mérésére is alkalmasak. Az egyik az Osgood-féle szemantikus differenciál, a másik pedig a Stroop-teszt és annak speciális adaptációja, amely érzelmekre utaló fogalmakat használ. Az Érzelmi Stroop nagyon elterjedt, mert egy objektív eljárás, amely azt is elárulhatja, mely érzelemfogalmakra reagálunk érzékenyebben. A kétnyelvűség kutatásában is fontos szerepe van az eljárásnak, hiszen arról ad információt, hogy a kétnyelvű személyeknél a két nyelv ismerete mennyire hat egymásra, mikor vannak összeütközésben, és mikor blokkolják egymást, valamint arról is, hogy mennyire fonódnak egymásba vagy éppen különülnek el.

Kutatási témaként szerepel a projektumban a zombori magyar nyelvű lapok szerkesztéspolitikája és nyelvhasználata. Ispánovics Csapó Julianna megállapítja, hogy a *Dunatáj* szerkesztéspolitikájának köszönhetően megfelel a többszintű tömegkommunikáció médiapiramisának. Helyi lapként hatóköre szűkebb (habár nem veszíti szem elől az országos információkat), s mint ilyen személyessége, „jelenlét-élménye” fokozott mértékű. Eleget tesz a helyi sajtóval szembeni legfőbb elvárásnak, a helyismeretnek, a helyi érdekűségnek, annak, hogy az emberek saját hagyományaikra, szokásaikra, életükre ismerjenek. A *Zombor és Környéke* szerkesztéspolitikájának megfelelően nagyszámú ollózott szöveg kap helyet a lapban. Stilisztikailag a hivatalos, tájékoztató hangvétel helyett inkább a bizalmas, familiáris stílus dominál, a mesélő, emlékező tónus, amely olvasásra, emlékezésre ösztönöz, felkeltve a kistérségi olvasó múltkutató kedvét. Ez az indíttatás időnként a helytörténészek tárgyilagos hangvételét is bizonytalanná teszi, megbontja a köznyelvi norma egyöntetűségét. Mindebből eredően megjelenik a nyelvjárásiasság, mely főként a szókinccs szintjén tapasztalható meg.

A zombori magyar nyelvű lapok nyelvhasználatáról elmondható, hogy a cikkek többnyire jól érthetőek, megfelelnek a normatív nyelvhasználat követelményeinek. A vizsgált periodikumok munkatársai eleget tesznek a Balázs Géza által felvázolt újságírómodellnek, mely szerint az újságíró feladata a közvetítő közeg, a nyelv ismerete, mesteri használata és ápolása. Az újságírónak a nyelv végtelenül gazdag eszköztárából sokat kell birtokolnia, s ehhez sokat kell olvasnia. A tapasztalat azt mutatja, hogy a biztos íráskészség csak sok írással fejleszthető. Ebből következik, hogy a hibalehetőség nagyon nagy, vagyis mindig lehet még jobban, még hatásosabban fogalmazni.

Beke Ottó révén bepillantást nyerhetünk abba is, hogy a mai vajdasági magyar irodalomban „a fonikus szubsztancia segítségével megnyilvánuló, azonban nonverbális, extralingvális jeleket egyaránt mozgósító s mindezt szerves-megbonthatatlan egységként kezelő efemer természetű közvetlen emberi kommunikáció néz farkasszemet az integer nyelvi anyag szegmentális (diszkrét) elemeit kimerevítő írás kétdimenziós-stabil voltával”. Fekete J. József Lemúria-szövegei nemhogy fenntartják vagy megerősítik az említett kategóriák közötti distinkciókat, hanem éppenséggel rövidzárlatot teremtve mossák össze azokat. A tanulmányban említett kétarcúság ugyanis nem bipolaritásban, vagyis nem különálló (írott és hangzó) elemek kétpólusú szerkezetében, hanem sokkalta bonyolultabb struktúrában nyilvánul meg.

Hózsá Éva vizsgálata során „az irodalmi névadás dilemmáit és stratégiáit emeli ki, egészen pontosan a szereplők neve válik kulcskérdéssé. Kosztolányiról például elmondható, hogy gyűjtötte a neveket, névadási fortélyai is szövevényesek. Jó példa erre az Esti Kornél név, melyre a legújabb Kosztolányi-monográfia is kitér”. A kortárs szakirodalom főként a fordításelméletek és a kulturális identitás apropóján kutatja az irodalmi névadás, illetve a beszélő nevek problémáját. A beszélő név ugyanis gyakran áldozatul esik az idegen nyelvű fordításoknak.

A gyermekolvasót megszólító szövegek különösen élen járnak az ötletes névhasználatban. Ez a dolgozat egy ritka műfajjal, a „verses gyermekdrámával” foglalkozik, mégpedig Beszédes István szövegeinek (pl. *A szalmakalap elszáll*) névhasználatával. A szöveginterpretáció szemszögéből lényeges maga a névadás sokszínű stratégiája, a metanyelvi vonatkozás, főként a szóhatárok kibillentésével való játék néhány konkrét példája, sokszor egész mondatok tulajdonnévként való összevonása, néha a szójáték során vezeték- és utónév kialakítása. „A nevek egyben az értékekhez való hozzáállásra, az értékrendek megkérdőjelezésére, az improvizáció kiemelt státusára utalnak, ám még fontosabb az identitás vagy a szimbolikus allúziók játékos módon való kifejeződése.” Az említett névstratégia a demitizáló szándékot is hangsúlyozza, ennek pedig nagy hagyománya van a művészekben.

Beszédes István drámaszövegeiben gyakran a banalitás vagy a labilitás a komikum forrása, viszont a földhözragadtság, valamint a technikai és barokkos szellemi szárnyalás egyben látása számos ötletet ad a változatos névadásra. A drámaszövegekben ugyanakkor a névválasztás a szereplők közötti viszonyokat is tükrözheti.

„Ha megfigyeljük a verses drámák névhasználatát, sőt a kortárs vajdasági magyar versenydrámák legtöbbjét, akkor észrevehető a névadásban rejlő vizuális hatás. [...] Beszédes István szövegeinek névadási stratégiái egyben diskurzusként is felfoghatók. Névválogatása és -alkotása kortárs irodalmunk törekvés, az egyéni útkeresés(ek) előtérbe kerülését bizonyítja.”

Samu János Vilmos a vajdasági magyar irodalomban, amit kisebbségi irodalomként jelent be, keres rá „a hangra, hang-nemre, a hang-lejtésre, a hang-értékre, hang-hordozásra”. A kisebbségi irodalom nem egy kisebbségi nyelv irodalma, hanem olyan irodalom, amelyet a kisebbség a többség nyelvén ír. Elsődleges jellemzője mindenesetre az, hogy nyelve igen erős deterritorializációs együttthatóval rendelkezik.

A szerző irodalmunkban az intenzív, anyagi kifejezésnek a médium testét illetőleg két megnyilvánulását detektálja: az egyik a csendbe tartó teljes redukció, a másik pedig a szupraszegmentális jegyek szemiózison túli intenzifikációja, az egyik Domonkos István költői opusában, a másik Ladik Katalinnál (különösen a fonikus költemények esetében) érhető tetten.

Csányi Erzsébet a szleng és a frázis megjelenési formáival, artikuláló, világmodelláló szerepével foglalkozik dolgozatában. Elsősorban a beatirodalom, a farmernadrágos próza korpuszára épít a XX. század közepső évtizedeiből, Tolnai Ottó, Domonkos István, Gion Nándor, Végel László műveit veszi alapul, de Sziveri János, Fenyvesi Ottó és mások szövegvilágát is görcső alá veszi ebből a szempontból, valamint összehasonlító aspektusokkal is él. Rámutat, hogy a frázis (reklámok, felhívások, jelszavak, plakátszövegek, közhelyes címek, kiáltványok kivágott töredékei) a tömegkultúra és a globalizálódás korában poétikakate-remtő erőre tett szert, ezért a (kivonatolt világot címszavakba foglaló) szlenggel együtt jelenik meg regényben, versben és kollázművészetben egyaránt. Szleng, közhely és nyelvi klisé költői működésformái az említett szerzők műveiben bonyolult poétikai képleteket alkotnak. A tanulmány írója vizsgálódása során feltárja a diákzsargon, a szakzsargon, az ellenkulturális mozgalmak zsargonja, a tolvajnyelv stb. jelenlétét, sajátos funkcióit, azok változásait a vajdasági magyar irodalmi szövegekben.

A kötet szerzői, alkotói színes és átfogó képet nyújtanak a mi nyelvünkről. A projektum keretein belül folytatott kutatások valós eredményei majd csak a vizsgálódásokra szánt négy év után mutatkozhatnak meg igazán, azonban már az első kötet írásai is igazolják, hogy a magyar nyelv a Vajdaságban valóban a korszerű európai régiómodell elvárásainak tehet eleget.